

Simon van Wattum: Twijstried van de dichter

In overleg met prof. Hendrik Entjes heeft de Groninger dichter en prozaschrijver Simon van Wattum onder de titel "Twijstried" bij uitgeverij Lykele Jansma uit Buitenpost een groot aantal gedichten bijeengebracht. Het is een keuze uit de door Van Wattum geschreven bundels "Tussen Wenst en Wereld" (1954), "De Vlucht" (1956), "Wachtwoorden" (1964), "Vingers van glas" (1968) en los gepubliceerd werk, zoals de sonnettenkrans "Twijstried", welke laatste titel dus voor dit overzicht van zijn dichterlijke activiteit is overgenomen.

Wegens zijn levensloop en het daarmee in nauw verband staande beleven van de nabije wereld om hem heen, kan men wel zeggen, dat Simon van Wattum een nieuwssoortige verschijning betekende in de Groninger woordkunst. Tot na de oorlog was deze vertegenwoordigd geweest door mensen uit sociaal "gezeten" kringen: ze leefden binnen een nauw cultuurpatroon en hun werk droeg daarvan dan ook een duidelijk stempel.

Zo niet Simon van Wattum. Zijn eerste stappen lopen door een huis in Oost-Groningen, waar de strijd om het naakte, materiële bestaan alles beheerst (wat dat aangaat, is daar nog te weinig veranderd) en met het gros van zijn schoolkameraden belandt hij in — zoals hij dat in zijn eerste, korzelige en brokkelige woordpogen beschrijft (blz. 32).

... "de swaarde moalstroom
dij doodlöp
in moele van 't febriek".

En er blijkt daartegen in hem geen opstand, geen wrak, de ijzeren dwang, die toen de arbeider z'n plaats wees, laat bij hem slechts een in kort-afgebeten strofen, bijna anti-muzikaal, diep-pessimistisch constateren toe. Want even grauw is het alternatief, het vegeteren als *Waarkloze* (blz. 33):

Over baddeleunen
hangt e;
spijt verveeld in 't woater,
kikt noar vlokkeg-widde
krinkies,
dij rillend ondergaan
in donker daip. . .

Wel norse solidariteit dus, maar weinig sporen van de socialistische strijdbaarheid, die bijvoorbeeld aan een Henriëtte Roland Holst poëtisch elan gaf. Wél, en daarom minstens zo suggestief, die paar woorden, die als trefzeker gezette stempels — de crisiskaarten zijn we nog niet vergeten — de stemming weergeven, waarmee de man zijn met reuzel besmeerde "brogge" inpakt voor een schier eindeloze dag van produktie, die hem baat noch levensgeluk zal opleveren.

In het vrije, rijm- en metrumloze vers, dat eigenlijk zingend gesproken proza, dat in de scheiding der versregels entiteiten zoekt te vormen, in ongehoorde samenhang aan woorden nieuwe begrippen tracht te koppelen, zoekt Simon van Wattum in *Tussen Wenst en Wereld* veelvuldig zijn kracht. Ook dat is dan nieuw in de Groninger literatuur: is het zijn intree in de journalistiek, die hem doet vernemen van de Nederldstallige Vijftigers als Lucebert en Vinckenoo, die dezelfde poëtische middelen aangrijpen, of komt zo iets ongrijpbaar, als "tijdgeest" uit onbekende centra binnenwaaien?

Zij wilden volwassen en vrij van de valse esthetiek hun kunst belijden en misschien heeft Simon dat gelijk met hen gewild. Misschien toch was hij een onopvallende regionale epigoon gebleven, ware hij niet plotseling tot de ontdekking gekomen, dat niet slechts Groninger mensen elkaar harde, rationeel bepaalde dingen aandoen, maar dat de natuurelementen, wind en regen, voorjaar en winter dit vlakke land machtiger dan waar ook beheersen en de mens terugwerpen op eigen wezen, gewoon inlijven in het natuurgebeuren, een totaal ander proces dus, dan voorgaande Groninger "schilders met de pen" te zien hadden gegeven. Maar slechts deze, bij Van Wattum op een gegeven ogenblik bewust wordende egokosmosverhouding, kan ons mensen, ondanks alle overwegingen van materieel behoud, het milieu doen eerbiedigen: telkenjare, wanneer de eerste sneeuw valt, wordt in ons gezin Van Wattums *Snij* geciteerd (blz. 18):

O wonder
nou snij ik onder

'n klaid van snij
dij stil en lij
uut hemel doalt
en dwirreldwoalt
woar of ik kiek
in 't prille riek

En lij en licht
op mien gezicht

aal overnij
de fiene snij

En zunner én
gaait 't deur mie hen:
O wonder
nou snij ik onder

Wél de conventionele ingrediënten: rijm, ritme, alliteratie, maar toch: uitsluitend die nietige witte individuutjes, schijnbaar elk zijn eigen gang gaande en tóch als in overmacht de mens afgrenzend, hem dwingend te zoeken naar wat hij kan en te erkennen, wat hij nooit zal kunnen: o wonder, nou snij ik onder. Voor ons duidelijk een voorbode van het ogenblik, waarin de confrontatie van de dichter met de liefde in zijn werk zal neerslaan.

En dan is er ineens *Christine*, die subtiële serie sonnetten: het adagium is oud — Jacques Perk en zijn Mathilde — de liefde, die vanaf de kiem de weemoed in zich draagt vergankelijk te zijn en tenslotte met de realiteit onverengbaar. Maar hoe goed blijkt Van Wattums Gronings daarom de sfeer te kunnen weergeven! (blz. 46).

Ik denk aan zummeroavend, hou 't
begon en
aan 't geluk, dat as 'n dood kind vot-
dreef
op stroom; gain laifde meer, allinneg
wonnen
het zere waiten, hou daip of ik leef.
en (blz. 48):

Christien, ik bin zó mui en heb gain
macht
over het kind, dat om zien voader
lacht,
hom mittrekt over kermis van de
dreum.

Sterke beelden, vloeiende enjambementen, waarin Van Wattum weet te overtuigen, dat waarlijk liefhebben betekent: zich zonder voorbehoud prijsgeven. Maar waar hem dat als dichter onmogelijk is, dient zich voor hem een nieuwe polariteit aan: na die tussen dromend kind en harde materie — als u wilt: klassenstrijd —, komt die tussenideaal en menselijk tekort in de man-vrouwverhouding: "zij" bestaat niet, zit in stukjes verborgen in allerlei vrouwen, die voor de rest maar kwetsen en feilbaar blijken te zijn, en ook de dichter, zich vat vol tegenstrijdigheden wetend, durft geen betrouwbaar beeld van zichzelf naar hen toe te dragen: de "Twijstried" blijft, krijgt slechts een andere rolbezetting. Misschien is men als Groninger geneigd de kwaliteit van dit werk wat te overschatten, de spanning tussen neiging en remming, extase

en gêne, waaraan deze meer dan de gemiddelde Nederlander ten prooi is, zo duidelijk weerspiegeld ziende; — aan de andere kant speelt het gebruik door oude jongens-onder-elkaar, waardoor sommige Groninger woorden en zegswijzen aan waardigheid hebben ingeboet — "wichter, dei nait fleureg blieden" —, de dichter parten en lijkt een regel als "... en denk: óns fietsen lopen in de goaten" een kleinburgerlijke uitglijer. Of meer, we schrijven dan 1954, een tijdsdocument?

De dichter is uitverkoren — veroordeeld zal Van Wattum zeggen — een individuele, maar eenzame weg te bewandelen. Die weg gaat niet rechtuit, heeft geen vaste koers en op sommige kruispunten blijkt een dwaalweg te zijn ingeslagen, vandaar dat men meestal een kunstenaar een "ontwikkeling" ziet doormaken qua stijl en subject: bij Van Wattum krijgt de probleemstelling; sensitieve éénling contra rationele maatschappij, telkens een ander gezicht en in een andere stijl gestalte. En wanneer ik de sonnettenkrans *Twijstried* als het meesterwerk van Simon van Wattum beschouw, dan doe ik dat om de architectonisch afgewogen plastische rijkdom, waarmee hij daarin die voor ons allen geldende polariteit, van ieders positie afhankelijk, liggend tussen het ál of niet plegen van een winkeldiefstal en het ál of niet toelaten van kernraketten op Nederlandse grond, zo universeel maakt als de mens zelf.

De waarde van het sonnet als dichtvorm wordt bewezen door zijn duurzaamheid, door alle stijlrevoluties heen. Een gecompliceerde, sterk dwingende vorm, moeilijk te realiseren, zonder de dragende idee verbaal geweld aan te doen. Wat dan te zeggen van een "sonnettenkrans", waarin ieder volgend sonnet als aanhef de laatste versregel van het voorafgaande herhaalt? Maniërisme, zal de "bevrijde" schrijver, die misschien niet eens meer de absolute grens tussen poëzie en proza erkent, uitroepen. Maar dat geldt bepaald niet als men zich verdiept in de sonnettenkrans *Twijstried*, geboeid raakt, in trance bijna, als door de stiling, de concentratie, de expressie van de Balinese dans, waarin de worsteling tussen goed en kwaad wordt weergegeven: slechts twee figuren en een ritme, maar in zó wervelende beweging, gratie tegen geweld, dat het publiek ademloos de voorstelling uitzit. En zó ook leest men deze sonnetten; eigenlijk kan men niet één ervan uit het verband lichten, maar om de vergelijking te illustreren door wat ik als een uitschieter beschouw, deze (blz. 63):

Gain schuldbesef dat woorden spiet
veurzègt
ken mie bewoaren veur de kwoaie
hond
dij boetendeur in duuster jankt om
recht
en zok beropt op regels van 't ver-
bond

Ik laag der honend om en heur hou
knecht,
de sloaf van beuzebelder op dis
stond
dat aine angst de aander nait
weerlegt
n hole noar mie tou graft deur de
grond
en brekt mit gele tanden zok deur
plaanken
en zit mie strak urenwol aan te
kieken
en ik, hou zol ik zó om hulpe
speren. . .

As ik al win, heb ik 't gainain te
daanken,
ik heb gain woord of wat om stried te
ontwiken,
ik mout mit blode handen mie ver-
weren.

Van Wattums vaardigheid met de pen heeft hem al op 18-jarige leeftijd de journalistiek binnengevoerd. De neerslag van zijn journalistieke ervaring geeft aan zijn literair werk, aan zijn "Twijstried", een bijzondere dimensie, die dat van vroegere Groninger dichters, mensen van de degelijke carrière, mist: identificatie met het onderwerp, documentatie die, muzisch vertaald, zijn plastisch vermogen ten goede komt en het verrassend laten intreden mogelijk maakt van een dodelijke nuchterheid waarmee hij gedichten afsluit als *Nachtschift*. De armelijk verlichte fabriek, met zijn geraas ervaren als een oud stoomschip, dat tegen een overmachtige zee opbokst en van dat romantische dubbelbeeld plots verstord met de "Warumfrage". (blz. 212):

Ken dat bliedschop wezen
dat wie elke nachtschift
overnij zó lieden maggen
veur tiendoezend
puutjes puddingmeel?

Zijn dóórlichtende visie maakt, dat Van Wattums *Wachtwoorden* en *Kwatrienen* slechts tot hun recht komen bij heel alert lezen: achter het registeren van een persoon, een *environment*, staat een wereld van gedachte relaties tussenbeide, zoals in *Oavend*. (blz. 120):

Achter de wolkbesloagen roet
beweegt de moan en kledt zok oet;
de wind leunt tegen n verpleegster
en blas vief moanden in heur schoet.

In de verzameling zijn verder nog opgenomen een aantal zowel in de vorm conventioneel gebonden als "vrije", gedichten, deels uit de in 1968 verschenen bundel *Vingers van glas*. De strijd tegen de "kwoaie hond" lijkt onbeslist: elk

van beide partijen hing voor lijk in zijn hoek van de ring. En daar lijkt nu de dichter zich bewust te worden, dat wij allemaal zo'n ring zijn, waarin het beest niet vernietigd kan worden, omdat het elk van ons completeert, zolang wij niet "verlost" zijn, wat dat dan ook moge betekenen.

En met die ontdekking schijnt een verwonderd ontwakende Van Wattum heel voorzichtig te gaan experimenteren: een kind kleedt met lappen een paar stukjes hout: het zijn pa en moe, ze worden gelegd in een bed van geplozen touw. Niettemin komen ze niet tot leven of bewijzen hun potentie en 't kind, verveeld, hangt ze op aan de rest van het touw: "... kiek, ze zoen in de wind". Elf, uitgerekend elf versregels, een prentje, artistiek gecompliceerde inhoud voor wel elf colleges van professor Bladergroen. Uitholling van het ouderbeeld, seksuele bewustwording, generatieconflict: een actuele aanwending van poëzie, verwant aan het vormingstoneel. Elementen van het straatgezicht, liefst bij avond als de lampen branden, weerspiegeld door het natte asfalt (een parallel met een passage uit de tussen-oorlogse cultuurpessimist Ernst Wiechert valt me in), worden door Van Wattum gecomponeerd tot de soms harde lessen, die we, naar hij vreest, zullen leren als de maatschappij (zich) niet drastisch verandert, niet afziet van uiterlijk vertoon en van de jacht naar dure bullen. (blz. 241):

As nou de hemel stokkend springt
as veurroet van de rode woagen
en dood zok loos in bochten wringt,
den mout wie nander vel verdroagen
om 't aalbeslissend stuur allain —
dat woagt en weegt dit dubbel leven
en sirreltopt van stob noar stain —
wil wie nog 't gruine licht beleven.

We hebben — de verzamelbundel nog eens doorlezend — aan Simon van Wattums *werdegang* misschien onevenredig veel aandacht besteed. Hij moge het me vergeven: op velerlei terrein hebben we samen getracht de Groninger letteren een volwassen gezicht te geven en Simon heeft door zijn dichtwerk — proza en journalistiek laten we hier buiten beschouwing — daaraan doorleefde trekken toegevoegd. Het is poëzie van grote spankracht, waardoor monumentaal werk tot stand komt. Als geen enkele Groninger is Van Wattum daarin immer vrij van sentimentaliteit, soms worstelend naar een gewrongen beeld, soms relaxed fluisterend. En soms is hij het kind, dat iedere kunstenaar blijft, dat verwonderd op zijn hurken zit, vertrouwen vraagt en teleurgesteld in zijn lege handen ziet (blz. 117):

Kom op mien haand, laime-
neerstiekje,
vertel mie over 't hemelriekje.
Nee, vlaig nait vot, ik vang die toch.
Och heden, proat ik mit 'n liekje. . .

JAN NIEHOFF